

תשלומי ארבעה וחמשה

"כי יגנוב איש שור או שנה וטבח או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השנה" (כא, לו)

אוצר החכמה

חמשה בקר: אמר רבי יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות, שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם חמשה, שנה שנושאו על כתפו, משלם ארבעה הואיל ונתבזה בו. אמר רבי מאיר בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה, שור שבטלו ממלאכתו משלם חמשה שנה שלא בטלו ממלאכתו ארבעה. (רש"י)

כפי שכבר העיר ה"ט"ז בספרו דברי דוד (על פרש"י) שטעמיהם של ריב"ז ור"מ חלוקים הם במהות עיקר הקנס, שכן לדעת ריב"ז מעיקר חיוב הקנס יש לשלם חמש פעמים דמי הגניבה בין לשור בין לשה, רק שלגבי שנה מנכים לגנב חלק אחד מהתשלומין "הואיל ונתבזה בו", משא"כ לדעת ר"מ עיקר הקנס הוא תשלום ארבע פעמים, אלא שלגבי שור מוסיפים עוד חלק אחד בנוסף לעיקר הקנס, משום "שבטלו ממלאכתו".

והנה לפי"ז לכאורה צ"ע לשון רש"י שבהביאו את דברי ר"מ נקט בלשון "אמר ר' מאיר", שמשמעותה היא שאין כאן מחלוקת אלא דברי ר"מ באים בהוספה על דברי ריב"ז, ולכאורה היה עליו לנקוט בלשון "ר"מ אומר" המורה שחולק על דברי המ"ד שלפניו.

אלא יש לומר, שדברי ריב"ז ור"מ לצדדים נאמרו, ואין ביניהם מחלוקת מהו עיקר הקנס, אלא דבריהם נאמרו על שני עניינים שונים: ריב"ז מדבר על טעם הקנס מצד הגנב, ור"מ מדבר על טעם הקנס מצד הנגנב.

כלומר: ריב"ז מדבר על הקנס שקונסים את הגנב על רשעו וחטאתו, ועל כך מפרש שבעצם מגיע לגנב קנס של חמש פעמים דמי הגניבה, אלא שלגבי שה, מאחר וכבר קיבל עונש של בזיון, ע"כ מנכים לו פעם אחת. משא"כ ר"מ מדבר מצד הנגנב, דהיינו כמה מגיע לנגנב עבור הפסדו, שכן למרות שתשלומי ארבעה וחמשה הם קנס ולא תשלום ההפסד, מ"מ אמרה תורה שהקנס שייך לנגנב דוקא, כדי לפייסו על הפסדו. וע"כ מפרש ר"מ שאמנם די בתשלומי ארבעה כדי לפייס את הנגנב על הפסדו, אלא שלגבי שור מאחר ויש בגניבתו תוספת הפסד מחמת שבטלו ממלאכתו, ע"כ מוסיפים לו עוד חלק אחד.

ויש לומר, שבכך שריב"ז מדגיש את צד הגנב ביחס לקנס, ואילו ר' מאיר מדגיש את צד הנגנב, הרי הם הולכים לשיטתם:

שהרי מקור של רש"י כאן הוא בגמרא (מסכת בבא קמא עט, ב), ושם הובאו מימרותיהם של ריב"ז ור"מ בהמשך לדבריהם אודות הטעם שהחמירה תורה בגנב יותר מבגזלן (אשר הגנב משלם כפל, ובטביחה ומכירה תשלומי ד' וה', ואילו גזלן משלם לעולם רק קרן), וז"ל: "שאלו תלמידיו את ריב"ז מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן, א"ל זה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו, כביכול עשה עין של מטה כאילו אינו רואה ואוזן של מטה כאילו אינה שומעת כו', אמר ר' מאיר משלו משל משום ר"ג למה הדבר דומה לב' בני אדם שהיו בעיר ועשו משתה, א' זימן את בני העיר ולא זימן את בני המלך, וא' לא זימן את בני העיר ולא זימן את בני המלך, איזה מהן עונשו מרובה הוי אומר זה שזימן את בני העיר ולא זימן את בני המלך".

והנה ההבדל בפשטות בין המימרא של ריב"ז למשל שהביא ר"מ הוא, שבדברי ריב"ז מודגש רק חטאו ורשעתו של הגנב עצמו כלפי הקב"ה, שאינו מאמין בהשגחתו ית', "עשה עין של מטה כאילו אינה רואה כו'". ואילו במשלו של ר"מ מודגש גם צד הנגנב, שעיקר רשעו הוא בכך שהביע במעשיו כבוד כלפי הנגנב יותר מאשר כלפי הקב"ה, כשם שבמשל העוולה היא בכך שזימן את בני

העיר ולא זימן את בני המלך (אך אילו לא היה מזמין את בני העיר לא היה עוול בכך שלא זימן את בני המלך).

ובהמשך למימרות אלו של ריב"ז ור"מ אודות רשעתו של הגנב המחייבתו קנס, אשר ריב"ז נקט את רשעת הגנב רק כלפי הקב"ה ואילו ר"מ כולל בחשבון רשעתו אף את צד הגנב, מובאות מימרותיהם אודות סכום הקנס, אשר ריב"ז מתייחס לצד הגנב ואילו ר"מ מתייחס לצד הגנב.

שביתת עבדו

"ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחרמורך וינפש בן אמתך והגר" (כג, יב)

כתב הרמב"ם (הלכות שבת פ"כ הי"ד): "כשם שאדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת כך הוא מצווה על שביתת עבדו ואמתו... שנאמר 'למען ינוח שורך וחרמורך וינפש בן אמתך והגר'".

וממשיך לבאר, שהעבד שאנו מצווים על שביתתו הוא עבד שקיבל על עצמו לשמור את כל המצוות שהעבדים חייבים בהן, אך עבד שלא קבל עליו אלא שבע מצוות בני נח בלבד, הרי הוא כגר תושב ומותר לו לעשות מלאכה בשבת לעצמו בפרהסיא. ואם כן "במי נאמר 'וינפש בן אמתך והגר', זה גר תושב שהוא לקיטו ושכירו של ישראל כמו בן אמתו, שלא יעשה מלאכה לישראל רבו בשבת. אבל לעצמו עושה וכו'".

אך הרשב"א (בספר עבודת הקודש בסופו) נחלק על הרמב"ם, ולדעתו כל גר תושב אף שאינו שכיר אצל ישראל אסור במלאכת ישראל.